

Runstenen vid Stora Ek i Vadsbo.

Ett västgötskt arvsdokument.

Av

HUGO JUNGNER.

Fornvännen 1925 (s. 129 ff.) har professor NAT. BECKMAN lämnat intressanta utredningar om "två stenar vid den gamla Nerkesvägen", Säbyrunstenen (T. 63, L. 1331) och runstenen vid St. Ek (T. 54, L. 1334) i Vadsbo härad, Västergötland.

Vid midsommartiden samma år hade jag tillfälle att under några dagar studera runstenarna i trakten av Mariestad. Jag kom därvid till den uppfattningen, att stenen vid St. Ek bör i åtskilligt läsas annorlunda, än man hittills gjort, och att ristningen har ett helt annat syfte, än man menat.¹

Beträffande ristningen å denna sten uppfattar BECKMAN, säkerligen med rätta, ristarens namn **utr** som *Udd* men följer i övrigt TORIN: "*Udd skald reste denna sten efter Torsten sin son och gjorde en stenbro efter . . . bonde i eomby och trettio märken åt Erik.*" Vad som läses före det skadade stället å ristningen är tydligt och säkert. Därefter börja svårigheterna. Det närmaste ordet efter lakunen uppfattas av TORIN och BECKMAN som **buta**, d. ä. *bonda* 'bonde'. Emellertid saknas alldeles bistavar upptill å tredje runan; ordet bör läsas **buja**, d. ä. *byja* 'byar, gårdar'.²

¹ Vid ett hembygdsmöte i Mariestad midsommar 1925 framlade jag i huvudsak min tolkning av stenen vid St. Ek liksom av de övriga runminnena i Vadsbo. Då jag ej torde få tillfälle till en utförligare behandling av dessa saker, må min uppfattning här i korthet framläggas.

² Mellan 3:dje och 4:de runan går ett uppåt sneddande streck något liknande bistaven till en **k**-runa. Men det utmynnar i 4:de runans huvudstav och torde vara tillfälligt.

Det följande "besvärliga *eombi*" tyckte sig BECKMAN vid en granskning finna "ofrånkomligt". Enligt min mening bör ordet läsas **hamri**. Vad man uppfattat som en *punkt* å första runan, är ett kortarmat kors; något annat *h* till jämförelse finns tyvärr icke å stenen. Den andra runan kan utan svårighet avse nasalerat *a*, så t. ex. i Eggbystenens *qsbiurn* (T. 13). Den 4:de runans bistav har upptill **r**-typens raka och icke **b**-typens rundade form; nedtill är bistaven något otydlig men går snarast intill den sista runan utan att få **b**-runans böjning. Starka skäl synas mig tala för läsningen *hamri*, dativ av *hamar* 'sten, bergknalle, stenig backe'. Ordet har ännu icke *b*-inskott såsom i lagarna, där det skrives *hambri*. Är det således fråga om 'gårdar i hammar(skitte)', har man anledning förmoda, att de följande runföljderna **auk pria tiauku marka** ej betyda "och trettio märken" utan ha den naturligare meningen "och trettio marker". Det är således fråga om en stor förmögenhet (ett arv?).

För den vidare tolkningen ligger en svårighet i att man ej vet, om ristningens båda sista, fullt tydliga ord **at airiki** böra översättas "efter Erik" eller — såsom TORIN och BECKMAN göra — "åt Erik".

Återstår så den mellersta, starkt skadade delen av ristningen. Det närmast efter **karpi** följande ordet har säkerligen varit **aftir**; av de tre första runorna återstå huvudstavarnas nedre delar, och den femte har varit **r**. Både TORIN och BECKMAN ha i det följande tänkt sig ett mansnamn, vartill *bonda* skulle anslutit sig som apposition. Har man emellertid att läsa runorna efter det skadade stället **buja i hamri**, måste sammanhanget vara ett annat. Närmast före dessa runor läste TORIN **-uia**. Den första av dessa runor är emellertid säkerligen **r**, och av den föregående runan återstår så mycket av nedre delen, att den synes böra uppfattas som *p*: **pria buja** 'tre gårdar'. Återstå så 5 runor, av vilka samtliga huvudstavarnas nedre delar äro fullt tydliga. De två första av dessa ha utgjort *ett* ord. Skiljetecknens nedre punkter äro fullt tydliga. Dessa runor sakna bistav nedtill och skiljas åt genom ett något större avstånd än det vanliga. Syn-

nerligen passande vore en läsning *sa* 'denne' med omvänd s-typ (såsom trenne gånger i ristningen förekommer).¹ Efter detta korta ord (*sa*?) och före **pria** iakttagas nedersta delarna av huvudstavarna till tre runor utan nedtill anslutande bistavar och utan efterföljande skiljetecken (så vitt jag kunde finna). Man föres då till den uppfattningen, att **aftir** står i absolut användning ("efter honom") och att därefter lämnas en upplysning om den döde. En sådan upplysning kan inledas med *sa* 'denne', t. ex. å Härlingstorpsstenen (T. 3). Därefter bör då ha kommit en verbform, antingen 'mottog såsom arv' (*fek, nam?*) eller 'lämnade i arv' (*let?*; jfr *kvarlåtenskap*). När det är fråga om en död, synes det naturligare, att man får veta, vad han lämnade i arv, än vad han en gång själv ärvt. Ristningens båda sista ord skulle då avse arvtagaren efter den döde Torsten: **at airiki** 'åt Erik'.

Runstenen vid St. Ek synes mig alltså innehålla följande inskrift: *Udd skald reste denna sten efter Torsten sin son och gjorde en stenbro efter honom. Denne lämnade tre "hammarskiftade" gårdar och trettio marker (i arv) åt Erik.*

Efter denna tolkning tillhör runstenen vid St. Ek den grupp av rundokument, som haft till syfte att för samtid och eftervärld fastslå ett arvsförhållande. Det har i detta fall gällt tämligen stora värden. Trettio marker motsvarade enligt Västgötalagens taxa värdet av $30 \times 8 : 4 = 60$ kor.² Vad åsyftas då med "tre byar i hamri"? Jag vågar föreslå följande tolkning. På något sätt är det efter all sannolikhet fråga om *hammarskifte* gent emot annat slags skifte (solskifte). Hammarskifte är den äldre, enklare anordningen, uppkallad efter den "stenbacke (hammare)", på vilken själva gården låg och kring vilken åkrarna voro förlagda. Därav följer emellertid näppeligen, att "hammarbyarna" måste hava en hög ålder. I fråga om de nybyggen, som under runstenstiden

¹ Mindre passande till runspåren synes *æn* 'men' vara.

² Taluppgifter av högre valör — såsom *trettio* — äro å runstenar mycket sällsynta. Då en granne till stenen vid St. Ek, det synnerligen egendomliga runstensfragmentet i Storegården Hindsberg, Leksbergs sn (T. 53), synes ha ordet *famtan* '15' (nedre bistaven å första runan dock osäker), kunde man misstänka, att innehållet varit av liknande art som St. Ekstenens.

anlades, kunde man väl tala om hammargårdar, byar i hammarskifte, tills den odlade marken blev större, ägarna flera och solskifte måste genomföras. De olika gårdarna med namn på *-torp* böra således under sin första tid ha kunnat kallas *byjar i hamri* 'hammarskiftade gårdar'. Det betydde då 'självständiga, [realiter=oskiftade]gårdar'.

I sin anförda artikel har prof. BECKMAN uttalat den meningen, att ett par av *torp*-namnen i Ullervads socken, Torstenstorp och Erikstorp, möjligen få sättas i samband med de å runstenen nämnda personerna Torsten och Erik.¹ Han hänvisar till att Säbysten, som ursprungligen stod vid Ullervads sockens norra gräns och egentligen borde ha hetat Torstenstorphsstenen, kunde äga ett nära samband med stenen vid S:t Ek. Å båda stenarna är det fråga om brobyggnad. Visserligen finnes icke — om jag har rätt i min tolkning av ristningen å stenen vid S:t Ek — den överensstämmelsen, att båda stenarna äro resta över *tvänne personer*, och knappast kan heller f. ö. — se nedan — Säbystenens ristning vara riktigt uppfattad, men åtskilligt synes mig dock tala för att professor BECKMANS i många vanskliga spörsmål beprövade slagruta även denna gång pekar åt rätt håll.

Med särskild reservation för det första namnet (enligt TORIN

¹ Som den tredje bland *þria buja*, kunde man tänka på Asmundstorp, söder om Torstenstorp i samma socken.

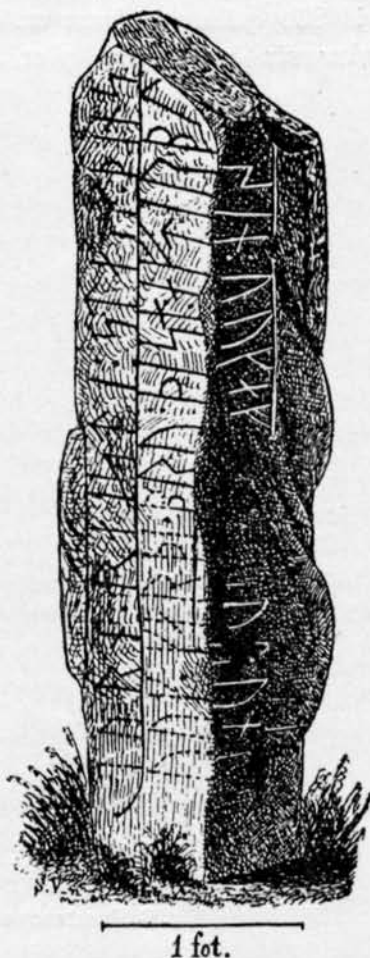

Fig. 8. Runstenen vid Säby, tidigare Torstenstorp (enl. K. TORIN).

Jorun; enligt BECKMAN vore Liljegrens teckning snarast att tolka *Örn*) återger BECKMAN den delvis otydliga ristningen å stenen vid Säby sålunda: *Jorun reste denna sten och gjorde denna bro efter sin broder och efter Joruns son (?)*. Denna inskrift, som

Fig. 9. Runstenen vid St. Ek (enl. K. TORIN).

skulle ersätta namnuppgifter med enbart angivelse av släktskapsförhållanden,⁸ förefaller a priori synnerligen misstänkt. Ett par besök vid stenen kvarlämnade också hos mig den övertygelsen, att den starkt fragmentariska ristningen haft utsatta namn på de döda och alltså varit av vanlig typ. Återstoderna av ristningen tyda på en inskrift av i huvudsak följande innehåll: *[Bj]örn reste denna sten [och gjorde] denna bro efter Bj[örnu]lf? son?] sin*

och efter *Jorun* [dotter? si]n. Av namnen är endast *Jorun* (på stenen snarast *iuruni*) helt bevarat. Mer beklagligt är i föreliggande fall, att de sannolikt en gång förefintliga släktskapsangivelserna helt utplånats. Kompletteringarna ovan inom klammer bero på gissning.¹

Prof. BECKMAN har ansett möjligt, att *Jorun* å Torstenstorpsstenen (numera i Säby) varit moder till den *Torsten*, som fått sin minnessten vid St. Ek. Enligt vad jag sökt visa, är *Torstenstorpsstenen* icke rest av *Jorun*, utan i stället till hennes (och en annans, hennes broders?) minne, möjligen av hennes far. Med antagande av ett liknande samband mellan de båda runstenarna, som BECKMAN velat finna, kan *Jorun*, som fått sin minnessten i *Torstenstorp*, i stället förmodas ha varit *Torstens* hustru. Under denna förutsättning blir den bland *Västergötlands* runminnen enastående runinskriftionen vid St. Ek förklarlig och till sin innebörd betydelsefull.

Genom giftermålet mellan *Torsten* och *Jorun* samlades en stor förmögenhet. Bådas föräldrar resa runstenar och ha råd till väganläggningar för de avlidnas salighet. När den unga *Jorun* dött, hugfästes hennes minne å den efter mannen uppkallade gården *Torstenstorp*, som kanske ursprungligen tillhört hustruns släkt. Senare dör också *Torsten*, och som ende arvtagare till en stor förmögenhet står den unge *Erik*. Farfadern, skalden *Udd*, som tycks ha förstått sig även på annat än poesi, sörjer för sin sons eviga välfärd genom förbättring av *Eriksgatans* väg, men fastslår också på en ståtlig runsten inför alla, som på denna väg färdas, att hans sonson *Erik* har att vid myndig ålder efter sin fader kräva trenne för sig liggande gårdar och 30 marker därtill. Det var en varning för försumliga förmyndare och godshungriga fränder.

¹ För kompletteringens riktighet förutsattes också, att efter ristningens sista synliga n följt ett a (vilket förefaller möjligt).

ZUSAMMENFASSUNG.

H. Jungner: Der Runenstein bei Stora Ek in Vadsbo. Eine westgötische Erbschaftsurkunde.

Nach der früher gegebenen Lesung und Deutung der Inschrift bei *St. Ek* (T. 54, L. 1334) sollte dieselbe von einem Bauern in "eomby" und von einem Erik handeln, der mit "trettio märken" geehrt worden sei. Anstatt "eomby" muss **hamri** gelesen werden, und statt *märken* dürfte der Ritzer 30 *marker* gemeint haben. Die Inschrift des Steins lautet dann: *Udd skald reste denna sten efter Torsten sin son och gjorde en stenbro efter honom. Denne läm-nade tre "hammarskiptade" (= ungeteilte, selbständige) gårdar och trettio marker (als Erbe) åt Erik.* Die Mutter des Erben Erik kann die *Joran* sein, die auf dem Säby-Runenstein erwähnt wird. Prof. BECKMAN'S Feststellung gemäss war dieser Runenstein ursprünglich auf dem möglicherweise nach dem *Torsten* des St. Ek-Steins benannten Hof *Torstenstorp* errichtet, welcher Hof nebst Erikstorp zu den drei auf dem Stein erwähnten Höfen gehören mag. Mit der Inschrift hat Eriks Grossvater, der vermutlich greise Udd skald, allen gegenüber, die die "Eriksgatan" entlang zogen, das Recht des noch unmündigen Erik auf sein bedeutendes Erbe feststellen wollen.